

LATTMANN TAMÁS-NAGY BOLDIZSÁR TÁMADHATÓ-E BEJRÚT VAGY TEL-AVIV?

L. évfolyam 33. szám, 2006. augusztus 18.

Arányosság a libanoni konfliktusban

Egy fegyveres konfliktus kapcsán az arányosság kritikus szempont, mind a jogi megfontolások, mind az események utólagos mérlegelése és az ebből levonható elméleti következtetések miatt, nem is beszélve az adott konfliktus politikai körülményeiről és következményeiről. A fegyveres erőszak mértéke az elérni kívánt cél függvényében változik - ez Clausewitz óta a háborúkkal kapcsolatos észrevételek között közhelynek számít. A modern nemzetközi jogi gondolkodás koordináta-rendszere azonban ennél összetettebb követelményeket támaszt a fegyveres erő használójával szemben.

Cikkünkben nem vállalkozhatunk teljes körű elemzésre, csupán - az érintett felek egyikével sem azonosulva - a hadijogi háttér rövid bemutatására törekszünk.

Vizsgálatunk két fő irányvonala

Az arányosság vizsgálatakor a konfliktus két aspektusát élesen különválasztjuk egymástól. Az első arra vonatkozik, megsérti-e a nemzetközi jog előírásait az adott állam döntése, mely alapján fegyveres erőszakot alkalmaz egy másik állammal vagy annak területén működő szervezettel szemben - (ius ad bellum). A második a megindult fegyveres konfliktus közben alkalmazott fegyveres erőszak szükséges vagy túlzott mértékét vizsgálja (ius in bello).

A két vizsgálat eltérő eredményre is vezethet. Lehetséges, hogy egy jogos védelmi helyzetben lévő, tehát fegyveres erőszakot jogszerűen alkalmazó állam a konfliktus során jogsértő módon követ el harci cselekményeket. Arra is láthatunk példát, hogy egy jogellenesen konfliktust kezdő állam a konkrét harci cselekmények során a hadviselésre irányadó szabályok tiszteletben tartásával jár el.

A háborúindítás, azaz a ius ad bellum jogszerűségét firtató elemzés a nemzetközi jog vizsgálódási körébe tartozik, annak ellenére, hogy a harc megindítását annak kezdeményezői rendszerint politikai, hatalmi, a nemzet sorsát befolyásoló létkérdésnek vagy ideológiai kötelezettségük teljesítésének tartják.

Ettől különbözően a ius in bello, a hadijog, vagy másik közismert elnevezésével élve a nemzetközi humanitárius jog nem tűr meg semmilyen politikai vagy azzal határos megfontolást, hiszen célja a fegyveres konfliktusok ártó hatásainak csökkentése, tekintet nélkül arra, kinek is van "igaza" az adott konfliktusban. A humanitárius jog az ellenségeskedésekben közvetlenül részt vevő harcolókat, illetve a harcok áldozatává váló polgári lakosságot védi. A hadijog alapján egy agresszor állam polgári lakossága ugyanúgy védelemre jogosult, mint a támadás áldozatáé. Ha e jogterület nem ilyen objektív jellegű lenne, ha lenne összefüggés a ius ad bellum és a ius in bello területe között, akkor az államok az őket érő fegyveres támadások jogtalanságára hivatkozva tagadhatnák meg a hadijog alkalmazását, aminek kiszámíthatatlan következményei lennének.

Ki ellen folytat háborút Izrael? *ius ad bellum*?

A második világháború utáni világ- és nemzetközi jogi rendszer az ENSZ Alapokmányára támaszkodik. Az - két kivétellel - megtiltotta a nemzetközi kapcsolatokban a fegyveres erő alkalmazását. 1945 óta fegyveres erő bevetését csak az önvédelem vagy az ENSZ Biztonsági Tanácsa által elrendelt fegyveres kényszerintézkedés indokolhatja. (E cikk szerzői nem gondolják, hogy a humanitárius intervenció és az egyoldalú fellépés Egyesült Államokban szorgalmazott "doktrínái" már beépültek a nemzetközi jogba.)

Tekintettel arra, hogy a libanoni konfliktus nem BT-szankció végrehajtása, az önvédelem körében kell mérlegelnünk az arányosság kérdését. Az önvédelemmel kapcsolatos nemzetközi jogi elméleti-gyakorlati megfontolások alapját az 1837-es Caroline-incidens kapcsán Webster, amerikai külügyminiszter 1841-ben megfogalmazott gondolatai képezik. Ezek szerint az önvédelmi cselekmény akkor összeegyeztethető a nemzetközi joggal, ha nem aránytalan az önvédelmet kiváltó erőszakos tethez viszonyítva, nincs alternatívája és nem tűr halasztást. Nehezíti és bonyolítja az arányosság és az önvédelem vizsgálatát, ha az egyik oldalon állam, a másikon pedig nem állami szereplő áll. A nemzetközi jog általában két állam között értelmezi az erőszak és az önvédelem fogalmát, s az elmúlt évek fejleményei ellenére nehezen tudja a terroristák/ideológiai harcosok és az állam közötti konfliktust a saját koordinátarendszerébe illeszteni. Az állam ugyanis általában nem felel állampolgárai vagy a területén tevékenykedő magánszemélyek tetteiért, kivéve, ha az államszervezet azonosul azokkal a tettekkel, közvetlenül utasítja vagy ellenőrzi a(z ideológiai) harcosokat/terroristákat, vagy nem teszi meg a tőle elvárható óvintézkedéseket a magánszemélyek más államoknak ártó tetteinek megakadályozására. Németországot sem vonták felelősségre 2001. szeptember 11-e miatt, holott a terroristák egy csoportja a területén élt és készült borzalmas tetteire. A tengely másik végén a tálibok által irányított Afganisztán található: esetében tulajdonképpen egygé vált az állam, az azt ellenőrzése alatt tartó tálib vezetés és az al-Kaida terroristacsoport. Az Egyesült Államok erre hivatkozva támadta meg 2001-ben. Sokak szerint Libanon valahol félúton van: a Hezbollah terrorszervezet politikai szárnya ugyanis a libanoni kormánykoalíció tagja, miközben Libanon déli részén a bejrúti kormányzat lényegében semmilyen kontrollt nem tudott (és a jelek szerint nem is nagyon akart) gyakorolni. A kérdés épp ez: Libanon támadja-e Izraelt, amikor a Hezbollah lövi a területét, s ha nem, hanem "a Hezbollah", akkor felelős-e Libanon azért, mert ezt nem tudja megakadályozni? Ha felelős, akkor léphetünk ahhoz a kérdéshez, hogy a területi állam ellenőrzésre képtelensége esetén beavatkozhat-e erőszakkal a sértett állam - önvédelmet gyakorolva - a nem állami szereplővel szemben, de értelemszerűen a területi állam (és esetünkben annak civil lakossága, infrastruktúrája) rovására?

A jelek arra vallanak (bár a konfliktus értelmezése és rekonstrukciója annak kibontakozásával párhuzamosan módosul), hogy a nemzetközi közösség nem vádolja Libanont a támadással - ez fel sem merül például az augusztus 11-én elfogadott 1701. számú BT-határozatban, amely a konfliktust megoldani hivatott -, de felvethető Libanon (Hezbollahot is magában foglaló) kormányának felelőssége a Hezbollah lefegyverzésének elmulasztásáért. Ezt ugyanis több BT-határozat (például az 1559. sz. 2004-ből) is kötelezővé tette. Ha az állam képtelen területén ellenőrzést gyakorolni (ténylegesen nem szuverén), akkor a nemzetközi jognak nehézséget okozó helyzet áll elő (sokadszor az elmúlt két évtizedben, Szomáliától Libérián és Afganisztánon át a dél-oszétiai és Dnyeszteren-túli "fekete lyukakig"), hiszen a jog mindig vélelmezi az állam szuverenitását.

Úgy véljük, megengedett annak feltételezése, hogy a szomszédos állam területéről induló rakétatámadások ellen a célba vett állam erőszakkal is felléphet, ha sem a területi állam nem képes a területéről támadókat ellenőrzése alá vonni, sem a nemzetközi közösség (BT-kényszerintézkedések formájában) nem lép fel. Jogos a védelem tehát, ha arányos és megvalósítása a hadviselés szabályaival összhangban van.

Csakhogya konfliktus kezdetét nem a rakétatámadások jelentették, hanem a Hezbollah július 12-i, az izraeli hadsereget ért, nyolc katona halálával és kettő elrablásával végződő akciója. Arányosak-e ezzel az izraeli ellenlépések? Ezen a ponton sok elemző és megfigyelő szerint már el kell bizonytalanodnunk. Ha összevetjük a dél-libanoni katonai műveletek által otthonukat elhagyni kényszerült emberek százezres, a harcok halálos áldozatainak ezres számát a Hezbollah által kilőtt rakéták izraeli áldozatainak a számával, az aránytalanság feltűnő. Ha pedig ehhez hozzávesszük a dél-libanoni terület elszigetelése érdekében végrehajtott izraeli műveletek (tengeri blokád, infrastruktúra rombolása) vagy a környezeti károk, például a Földközi-tengert ért olajszennyezés hatását Libanon gazdasági helyzetére, akkor az aránytalanság érzete megerősödik. Félreértés ne essék: a katonai fenyegetettség elhárításának igénye jogos, és semmiképp sem szeretnénk az áldozat-számlálás (arányos - nem arányos?!) fájdalmasan megoldhatatlan csapdájába esni, de ha elfogadjuk, hogy a mai nemzetközi jog tiltja a fegyveres megtorlást, akkor nem tehetünk mást, mint hogy a hadműveleteket a rájuk vonatkozó jog fényében értékeljük, feltárva "katonailag indokoltak", azaz - többek között - arányosak-e.

Tilalomfák a harcmezőn:

ius in bello

A hadijog értelmében arányosak, szükségesek-e Izrael tettei? (Az nem kérdés, hogy a Hezbollah harcainak konfliktuskiváltó akciói jogtalanok voltak, hiszen béke idején a fegyveres támadás tilos, azt pedig senki nem állítja, hogy Libanon és Izrael 2006. július 12-én hadban állt - függetlenül attól, vannak-e vitatott területek, vagy kötöttek-e formális békeszerződést.)

Először is számot kell vetnünk egy bizonytalansági tényezővel: jelenleg nincs egyértelmű uralkodó álláspont arról, hogy ez a fegyveres konfliktus államközi vagy sem. Ha államközi, akkor általános szabályokként az 1949. évi genfi egyezmények és azok 1977-ben elfogadott első kiegészítő jegyzőkönyvének szokásjogi erejű szabályai alkalmazandóak (azért nem a teljes jegyzőkönyv, mert annak Izrael nem részese), ha nem, akkor csak a genfi egyezmények mai megfontolások szerint egyértelműen szokásjogi erővel bíró közös 3. cikke (melyet a részes államok kifejezetten a belső konfliktusokra alkottak), és a nem nemzetközi konfliktusokra vonatkozó 1977. évi második kiegészítő jegyzőkönyv szokásjogi erejű szabályai (Izrael azt sem erősítette meg, így rá nézve a szerződésnek nincs teljes kötelező ereje) tűnnek alkalmazhatónak. A Human Rights Watch álláspontja szerint ez egy nem nemzetközi fegyveres konfliktus, hiszen a szervezet szerint nem államok állnak egymással szemben, hanem Izrael állam és egy nem állami szereplő. A

Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága és az ENSZ Biztonsági Tanácsa óvatos megfogalmazásokkal kerüli a konfliktus minősítését (bár a Vöröskereszt a művelet területén láthatóan a nemzetközi konfliktusok esetére biztosított jogait gyakorolja), míg az érintett állam, Libanon (valamint szövetségesei) az őt ért izraeli agresszióról beszél. Jelen sorok szerzői is hajlanak arra, hogy a nemzetközi konfliktusokra vonatkozó szabályokat lássák alkalmazandónak, tekintettel arra, hogy egy állam egy másik állam területén végez katonai cselekményeket.

Ráadásul nagyon komoly következménye lenne, ha kizárnánk a nemzetközi konfliktusokra vonatkozó szabályok alkalmazhatóságát: írott, szerződéses jogi előírások nélkül maradnánk. A fentebb némi húzódozással megemlíttet közös 3. cikk ugyanis alkalmazásának körét úgy határozza meg, hogy "valamely Magas Szerződő Fél területén keletkező nem nemzetközi jellegű fegyveres összeütközés", a második jegyzőkönyv 1. cikke pedig ekképpen: "az egyik Magas Szerződő Fél területén annak fegyveres erői és olyan kormányellenes fegyveres erők, illetve más szervezett fegyveres csoportok között tör ki, amelyek (...) ellenőrzést gyakorolnak az ország területének egy része felett". Ám mivel a harcok nem Izrael állam területén zajlanak, ezeket a jogi forrásokat nem tudnánk alkalmazni. Nagyon komoly gyakorlati jelentősége egyébként ennek a kérdésnek szerencsére nincs, mert az arányosság követelménye, és az ebből fakadó részletes

szabályok mind a nemzetközi, mind pedig a nem nemzetközi fegyveres konfliktusok esetén megközelítőleg azonosak.

Mit jelent az arányosság követelménye a hadijog területén? A humanitárius jog ezen alapelveinek célja, hogy az ellenségeskedések során egyensúlyt teremtsen az egymással konkuráló katonai és humanitárius érdekek között. Minden, egyébként jogszerű katonai művelet előtt biztosítani kell, hogy a védett személyek, objektumok körében okozott kár ne haladja meg a támadással szerzett katonai előny mértékét. A mérlegelésre készítő helyzet iskolapéldája a polgári személyekkel dolgoztató vagy a sűrűn lakott helyen üzemeltetett hadiüzem elleni támadás kérdése. Az elvet a jogterületre vonatkozó, már emlegetett egyezmények ritkán nevezik meg, de tartalmát rögzítik, amúgy pedig szokásjogi erejénél fogva kötelezően figyelembe kell venni.

Az 1949. évi negyedik genfi egyezmény 147. cikke kimondja: "vagyontárgyaknak a katonai szükség által nem indokolt, nagymérvű, jogellenes és önkényes megsemmisítése" súlyos jogsértésnek minősül. Az arányosság szabályát az 1977. évi első genfi kiegészítő jegyzőkönyv szokásjoginak tekintett 51. cikkének 5. bek. b) pontja tovább finomítja, rögzítve, hogy tilos "az olyan támadás, amely a polgári lakosság körében feltehetően annyi áldozatot követel és annyi sebesülést okoz, valamint a polgári javakban akkora károkat idéz elő, hogy azok önmagukban, vagy együttesen meghaladnák a támadástól várható konkrét és közvetlen katonai előny mértékét". Az 52. cikk viszonylag egyszerűen fogalmazza meg a védett polgári javak fogalmát: megállapítja, hogy ami nem katonai célpont, az polgári jószág. Katonai célpontok azok a tárgyak, amelyek "jellegüknél, elhelyezkedésüknél, céljuknál vagy rendeltetésüknél fogva hatékonyan elősegítik a katonai műveletet, és amelyek teljes vagy részleges megsemmisítése, elfoglalása vagy semlegesítése az akkori körülmények között meghatározott katonai előnyt jelent". Kétély esetén a polgári rendeltetésű létesítményről azt kell feltételezni, hogy nem katonai célpont.

Így a nemzetközi hadijog alapján jogszerűek a másik fél által katonai célokra használható utak, közlekedési csomópontok ellen intézett támadások, ha azokat az objektumokat a másik fél a katonai erőfeszítések támogatására használja. Ugyanez vonatkozik a kikötőkre, repülőterekre is. Az erőművek, az energiaellátási rendszer ugyanígy válhat jogszerű célponttá. Ám minden ilyen esetben mérlegelni kell, hogy ezek nem csak katonai célokat szolgálnak. A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága és egyes, humanitárius segítségnyújtás céljából a térségbe érkezett Vöröskereszt- és Vörös Félhold-társaságok beszámolóí szerint az infrastruktúrát ért károk megnehezítik, helyenként lehetetlenné teszik a rászorulókat megsegítését - sok esetben el sem tud jutni hozzájuk a segítség. Az erőművek mellett, hogy a polgári lakosság igényeit is kielégítik, sérülésük esetén komoly környezeti károkat is okozhatnak. Az arányosság követelménye miatt ezeket a szempontokat mind mérlegelni kell, és adott esetben alternatív támadási terveket kell kialakítani: például az erőmű közvetlen támadása helyett az azt a katonai fogyasztóval összekötő hálózatot kell lerombolni.

Tehát ha szűken vett hadijogi (*ius in bello*) szempontból vizsgáljuk az arányosság kérdését, akkor az igazolható katonai célokból kell kiindulnunk. Izrael nemzetközi jogilag igazolható katonai célja, hogy a dél-libanoni területet elszigetelje, megszüntetve ezzel a többnyire Szíriából és Iránból oda irányuló fegyver- és hadianyag-utánpótlást. Az utánpótlás harctérre juttatásának terepe és eszközei pedig minden fegyveres konfliktusban jogszerű célpontot képeznek az arányosság tiszteletben tartása esetén. Ez igazolhatja például a Litáni folyó hídjai, a libanoni-szír útvonalak elleni izraeli támadásokat, valamint a tengeri blokádot. Ám nem vagyunk meggyőződve arról, hogy ugyanez indokolja például a bejrúti nemzetközi repülőtér elleni támadást is anélkül, hogy Izrael meggyőződne arról, hogy azt szír vagy iráni fegyverszállítmányok eljuttatására használják. A legnehezebb kérdések a kettős rendeltetésű intézmények (például a televízióadók) támadása kapcsán merülnek fel, vagy akkor, amikor az ellenfél maga is megsérti a hadijog szabályait, például civil lakosság körébe telepít fegyvert, hogy a polgári személyekkel mint pajzzsal védje állásait. A televízióállomás esetében jogszerű a támadás, ha a sugárzóhely ténylegesen

hozzájárul a katonai műveletekhez, és elpusztítása határozott katonai előnnyel jár. Ha tevékenysége kimerül a saját oldal civiljeit buzdító harcias propaganda sugárzásában, akkor pusztán ezért nem támadható. Az élő pajzs alkalmazása esetén a védekező fél jogsértése nem hatalmazza fel a támadót a polgári lakosság elleni támadásra, s nem menti fel a hadijog megsértésének vádjá alól, ha mégis megteszi.

A Hezbollah Izrael ellen intézett rakétatámadásaival kapcsolatban nincs értelme az arányosság vizsgálatának, hiszen azoknak a támadásoknak célpontjai a városok, és az azokban élő polgári lakosság, így azok önmagukban jogsértőek.

E sorok nyomdába adásakor a BT-határozat nyomán meghirdetett tűzszünet órák óta tart, s ha minden jól megy, az egy hónapos háború véget ért. A hadijogi tilalomfák nem óvták meg az áldozatok életét, nem védték meg az összeomlott épületeket. De megengedhető a feltételezés, hogy ha a hadijogi korlátok nem léteznének, a tájkép a csata után még elszomorítóbb lenne.

